

Trond Solhaug, Kjetil Børhaug, Ola Svein Stugu og Øve Ki. Høupalækken (red.)

Skolen, nasjonen og medborgaren

12.000 HEIM, 2012

© tapir akademisk forlag

Medborgerskab – historiseret

Bernard Eric Jensen

Gør vi status over, hvordan undervisningsfagene historie og samfundsfag i dag tager sig ud i en nordisk sammenhæng, vil det vise sig, at et nyt sæt begreber er begyndt at præge den måde, hvorpå der arbejdes inden for disse fag. Det drejer sig om begreberne 'historiebevidsthed' og 'medborgerskab'. Der findes didaktiske analyser af hvert af disse begreber, men ingen forsøg på at afklare, hvordan de forholder sig til hinanden. Hvordan kan det fravær forklares?

En del af forklaringen er, at det kun er historikerne, der inddrager historiebevidsthed i deres didaktiske overvejelser, hvorimod det fortrinsvis er samfundsfagsfolk, der beskæftiger sig med medborgerskab. Det skyldes formentlig også, at de nye begreber udfordrer den fagforståelse, der traditionelt har ligget til grund for disse to undervisningsfag. Forholdet mellem historie og samfundsfag bliver set som en faglig arbejdsdeling etableret langs en tidslinje, og historie bliver da defineret som et fortidsfortolkende fag, hvorimod samfundsfag skal beskæftige sig med nutiden.

Men i den udstrækning, at historie defineres som et undervisningsfag, der skal videreudvikle og kvalificere børn og unges historiebevidsthed, vil historie ikke alene beskæftige sig med, hvad der skete i fortiden, men også hvad der sker i en nutidig sammenhæng. Historiebevidsthed bliver dermed et begreb, der også er relevant inden for samfundsfagsfolkenes faglige domæne, men få eller ingen samfundsfagsfolk har vist interesse for historiebevidsthed som didaktisk begreb. Måske fordi det udfordrer deres traditionelle fagforståelse.

I takt med at samfundsfagsfolk har sat begrebet medborgerskab på deres didaktiske dagsorden, har de også måttet medtænke, at medborgerskab ikke er noget, der alene hører nutiden til. Tværtimod er det et begreb med en særdeles lang og kringlet historie. Hvordan har samfundsfagsfolk klaret den opgave? Richard Bellamy har i *Citizenship* (2008) formuleret det på følgende måde:

Many excellent general introductions to citizenship (...) offer a somewhat linear view of the history of citizenship as a steady progress from ancient Greece to contemporary notions of cosmopolitan citizenship, passing over the many problems in transferring ideas and assumptions that were indeed largely fashioned in the distant past and applying them today. (Bellamy 2008 s. iii)

Samfundsfagsfolks arbejde med medborgerskabsbegrebets historie har ført til en reaktivering af en forenklet og forældet fremskridtstænkning. Skal vi undgå, at undervisning i medborgerskab tager afsæt i misvisende fortidsfortolkninger, må der oparbejdes mere historiserende tilgange til begrebet 'medborgerskab'.

En af de måder, hvorpå det kan gøres, er ved at lade de to begreber gensidigt belyse hinanden. Det kan for eksempel ske ved at undersøge, hvilken form for historiebevidsthed der har ligget til grund for forskellige tilgange til et medborgerfællesskab. Men først må vi undersøge, hvordan historiebevidsthed og medborgerskab forholder sig til hinanden set ud fra en begrebsanalytisk synsvinkel.

Begrebsanalyse

Det første, der er værd at slå fast, er, at det drejer sig om et sæt asymmetriske begreber. De har med andre ord en meget forskellig status. Det er velgrundet at sige, at alle (socialt fungerende) mennesker har en historiebevidsthed, og at det dermed udgør et menneskeligt eksistensvilkår. Mennesker kan ikke vælge, om de vil have en historiebevidsthed, idet oparbejdelsen af en sådan udgør en af forudsætningerne for, at de vil kunne fungere sammen med andre mennesker i et samfund. Men man kan ikke på tilsvarende vis sige, at alle (socialt fungerende) mennesker er medborgere. Mange mennesker er ikke fuldgældige medlemmer af et politisk fællesskab med de rettigheder og pligter, der følger heraf. Sådan var det tidligere, og sådan er det fortsat i dag.

Det asymmetriske forhold kan sammenfattes på følgende måde: Ikke alle mennesker med historiebevidsthed har et medborgerskab, hvorimod alle medborgere også vil have en historiebevidsthed. Denne asymmetri er en følge af, at historiebevidsthed i første række er et deskriptiv-forklarende begreb – et, der fastner opmærksomheden ved et centralt kendetegn ved et levende menneske- og samfundsliv, nemlig det forhold, at der i en levende tilstand vil indgå en erindret fortid såvel som en forventet fremtid. Medborgerskab er derimod en normativ begrebsdannelse, der definerer de rettigheder og pligter, som en bestemt gruppe mennesker har inden for en bestemt statsdannelse. I ethvert medborgerfællesskab vil der imidlertid også være indlejret en historiebevidsthed – altså en tolkning af, hvordan det fortidige, nutidige og fremtidige kan/skal spille sammen.

De to begreber har imidlertid også flere fælles kendetegn. De forudsætter begge en handlingsteori – det vil sige, at de tager afsæt i en antagelse om, at

mennesker er aktører og dermed kan gribe ind og påvirke, hvordan historisk-sociale processer forløber. Hertil kan føjes, at begge begreber hører teoriehistorisk hjemme inden for rammerne af en socialkonstruktivistisk og narrativ antropologi og samfundsteori. Her er den styrende antagelse, at vi mennesker er selvfortolkende dyr (self-interpreting animals).

Indsigten i det sagforhold bliver i *Political innovation and conceptual change* (1989) formuleret på følgende måde: «politics is a linguistically constituted activity» og «political concepts partly constitute the beliefs which inform action and practice» (Ball 1989 s. ix og 28). Når vi beskæftiger os med menneskers historiebevidsthed og medborgerskab, må vi følge interesse os for deres selvforståelser og de sprog, de bruger, eftersom det er her, at vi finder nøglen til at forstå og forklare deres projekter. Begrebshistorie bør derfor indgå i enhver adækvat analyse af historiebevidsthed og medborgerskab.

De to begreber konvergerer – det vil sige begynder at smelte sammen – når vi går i gang med at overveje, hvad et politisk medborgerfællesskab er. En historiebevidsthed udgør en integreret del af menneskers individuelle og kollektive identiteter, og skal et politisk medborgerfællesskab kunne fungere i praksis, må en (mere eller mindre) fælles historiebevidsthed være indlejret i dette fællesskab. Deres historiebevidsthed vil indeholde et svar på spørgsmålet: Hvorfor er vi kommet? Hvor står vi nu? Hvorhen vil vi drage? Et politisk medborgerfællesskab har således karakter af et erindrings- og handlefællesskab.

Jeg vil i det følgende bringe begreberne historiebevidsthed og medborgerskab i spil med hinanden ved at give nogle eksempler på, hvordan en meget forskellig slags historiebevidsthed har været lagt til grund for forskellige tilgange til medborgerskab.

En ahistorisk historiebevidsthed

Den første medborgertekst, der skal behandles, er den amerikanske *Declaration of Independence*. Thomas Jefferson var penneføreren, og den blev vedtaget af en kongres af repræsentanter for de britiske kolonier d. 4. juli 1776. Det hører med til historien om det dokument, at selve den handling at vedtage en sådan erklæring blev betragtet som højforræderi af de britiske myndigheder, og at det dermed ville kunne medføre en dødsstraf, hvis kolonisterne blev arresteret af den udsendte britiske hær. Omvendt, hvis kolonisterne havde held med deres forehavende, ville de dermed kunne lægge grunden for et nyt slags medborgerfællesskab.

Hvilken selvforståelse havde kolonisterne? Og hvilke begreber brugte de, når de skulle forklare og legitimere deres politiske projekt? Et omdrejningspunkt var forestillingen om folkesuveræniteten – det vil sige den naturretslige doktrin, der ikke alene angav, at statsmagten oprindeligt stammede fra landets befolkning (det vil sige folket), men som også gjorde gældende, at en befolkning havde ret til at gøre oprør mod en hersker, såfremt denne misligholdt den indgåede samfundspagt ved at opføre sig tyrannisk.

Den fortidsfortolkning, der indarbejdede i *Declaration of Independence*, var udformet i overensstemmelse med denne naturretslige doktrin. Den bestod af en meget lang og detaljeret opgørelse over den britiske monark Georg III's 'krænkelser og overgreb' (Abuses and Usurpations) – altså det, der kunne godtgøre, at han udøvede 'et uindskrænket tyranni' (absolute Despotism), og som dermed kunne retfærdiggøre, at kolonisterne kunne gøre brug af deres ret og pligt til at skaffe sig af med en sådan regering og sørge for 'nye vogtere af deres fremtidige sikkerhed' (new Guards of their future Security). En fortidsfortolkning, samtidsanalyse og fremtidsforventning var således nøje koblet sammen i selve den måde, hvorpå *Declaration of Independence* (1776) var blevet udformet.

Når vi undersøger, hvilken historiebevidsthed der lå til grund for forestillingen om en folkesuverænitet, viser det sig, at den for en væsentlig del tog afsæt i en ahistorisk tankegang. Den styrende antagelse var, at der oprindeligt havde eksisteret en naturtilstand, i hvilken en gruppe ligemænd havde indgået en samfundspagt for at sikre dem 'retten til liv, frihed og stræben efter lykke'. Den tilstand kunne imidlertid godt gå i forfald, men den kunne også blive genoprettet, og det overordnede sigte med *Declaration of Independence* var netop at få igangsat et sådant genopretningsprojekt. En af de mest velkendte passager er:

We hold these Truths to be self-evident, that all Men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the Pursuit of Happiness.» (Armitage 2007 s. 165)

Der er tre udtryk, der især må granskes: self-evident, all Men og unalienable Rights, hvis vi vil forstå den måde, hvorpå kolonisterne tænkte. At de fremlagte sandheder var 'selvindlysende' og de borgerlige rettigheder 'umistelige' var en følge af et og samme sagforhold. Brugte mennesker deres fornuft, ville de kunne nå frem til en erkendelse af 'naturens og guds love' (Laws of Nature and of Nature's God), og de rettigheder, der var indlejret heri, udgjorde således en del af en gudskabt naturtilstand og var dermed uforanderlige. Det er denne naturretslige tankegang, der forklarer, at den historiebevidsthed, der lå til grund for *Declaration of Independence*, fremstår – set med et nutidigt blik – som

ganske ahistorisk: Den rette sociale orden blev opfattet som en helt igennem uforanderlig størrelse.

Hvad formuleringen 'all Men' angik, har der været tradition for at tolke det som ensbetydende med 'alle mennesker'. Men det er en problematisk tolkning. Kolonisterne havde indtil da været en integreret del af britisk politisk kultur, og det skal snarere tolkes som 'all free-born Englishmen' – altså noget, der alene vedrørte de frie og selvstændige britiske borgere.

Det udgjorde derfor heller ikke nogen åbenbar selvmodsigelse, når kolonisterne kunne hævde, at alle (frie engelsk)mænd havde et sæt umistelige borgerrettigheder, samtidig med at de betragtede slaveri som en helt igennem legal foreteelse. Formuleringen 'all Men' skulle tages på ordet og tolkes kønspolitisk. At der alene vedrørte hankønsvæsener var en selvfølgelig sandhed i 1700-tallet. Det var følgelig ikke i *Declaration of Independence* indbygget en forventning om, at der i tiden fremover skulle etableres et mere inklusivt og egalitært medborgerfællesskab – et, der skulle omfatte alle mennesker.

Når det drejede sig om etableringen af en ny amerikansk politisk kultur, kom *Declaration of Independence* (1776) i første omgang ikke til at spille nogen videre central rolle, men det ændrede sig med tiden. Fra 1790'erne og frem er denne tekst igen og igen blevet tolket og brugt med henblik på at få defineret og dermed indholdsbestemt, hvordan et bestemt medborgerfællesskab skulle tage sig ud. Eftertidens tolknings- og virkningshistorie er i øvrigt lige så vigtig som det oprindelige dokument, hvis vi skal forstå og forklare den betydning, som det har haft i kampene for medborgerskab – en historie, der er udfoldet i David Armitage *The Declaration of Independence. A Global History* (2007).

Et vigtigt vendepunkt i den tolknings- og virkningshistorie var Abraham Lincolns markante omtolkning af dokumentet i 1854 i forbindelse med sin kamp for at få ophævet negerslaveriet.

There is no reason in the world why the negro is not entitled to all the natural rights enumerated in the Declaration of Independence, the right to life, liberty and the pursuit of happiness. I hold that he is as much entitled to these as the white man. (Wills 1992, s.100)

En evolutionær historiebevidsthed

Der var en væsentlig forskel i den måde, hvorpå Thomas Jefferson og Abraham Lincoln tænkte om medborgerskab. Hvor Jefferson antog, at de grundlægg-

gende borgerrettigheder var indbygget i en gudskab naturtilstand, antog Lincoln, at spørgsmålet om menneskers borgerrettigheder kunne blive besvaret forskelligt til forskellige tider. For ham drejede det sig altså ikke om et sæt naturgivne rettigheder, men snarere om en norm og lederåd for, hvordan et medborgerfællesskab skal fungere. Vi skal nu se på en tekst, i hvilken sidstnævnte tankegang blev foldet videre ud, men i dette eksempel drejer det sig ikke om en politikers tænkemåde, men om en fagmands.

Den britiske socialhistoriker og sociolog T.H. Marshall holdt i 1949 en række forelæsninger ved universitet i Cambridge om *Citizenship and Social Class* – forelæsninger, der blev udgivet året efter. Det skete lige efter 2. verdenskrig og dermed på et tidspunkt, hvor der i Vesteuropa blev satset på at få opbygget velfærdsstater. Som titlen antyder, søgte Marshall at afklare, hvordan et bestemt modsætningsforhold i de vestlige samfund bedst kunne forstås og håndteres. Det drejede sig på den ene side om stater, der havde en kapitalistisk markedsøkonomi og dermed sociale klasser med forskelligartede levevilkår. Men det drejede sig samtidig om stater, der var medborgerfællesskaber og dermed var befolket af borgere med samme borgerrettigheder. Hans styrende antagelse var:

Citizenship is a status bestowed on those who are full members of a community. All who possess the status are equal with respect to the rights and duties with which the status is endowed. There is no universal principle that determines what those rights and duties shall be, but societies in which citizenship is a developing institution create an image of an ideal citizenship against which achievement can be measured and towards which aspiration can be directed. (Marshall 1992 s. 18)

Marshall pegede her på to sagforhold. Dels er medborgerskab en historisk anderledes størrelse – det vil sige noget, som et politisk fællesskab kan og må definere, og som derfor også kan omdefineres. Dels har medborgerskab karakter af et politisk ideal – det vil sige, det er noget normativt, der bestemmes og opretholdes gennem de identitets- og værdivalg, borgerne foretager og efterlever. En sådan forståelse af medborgerskab fordrer, at borgerne til stadighed yder en aktiv indsats for at opretholde det fællesskab, de er en del af – et forhold, der godt kan gå i glemmebogen, hvis borgerskab forstås som et sæt umistelige rettigheder.

I lyset heraf ville Marshall undersøge, hvordan forståelsen af borgerskab havde ændret sig over tid og brugte her britisk samfundshistorie som sit paradigmatisk eksempel. Den historiebevidsthed, der lå til grund for Marshalls historiske fremstilling, var både evolutionær og optimistisk. Den var evolutionær

nær i den forstand, at han fremstillede det således, at der i flere omgang blev lagt nye elementer til den foreliggende medborgerskabstænkning. Først kom de civile rettigheder, der angik borgernes personlige frihed. Disse blev siden udbygget med politiske rettigheder, der vedrørte deres politiske frihed. Og i sidste omgang blev de sociale rettigheder så føjet til – altså dem, der angik deres sociale velfærd. Den var optimistisk i den forstand, at Marshall udlagde hele det historiske forløb som en kumulativ udviklingshistorie, hvor en borgerskabstænkning i stigende grad havde kunnet afbøde den ulighed, som en kapitalistisk markedsøkonomi frembragte.

Som socialliberal tænker antog Marshall ikke, at det ville være muligt at fjerne denne ulighed helt – altså netop det, som revolutionære marxister efterstræbte gennem at få etableret et kommunistisk samfund. Men han mente, at den målrettede udbygning af en borgerskabstænkning ville kunne fremme den sociale integration af samfundsklasserne og beskrev det, disse borgere var fælles om, på følgende måde:

Citizenship requires a bond (...), a direct sense of community membership based on loyalty to a civilisation which is a common possession. It is a loyalty of free men endowed with rights and protected by a common law. Its growth is stimulated both by the struggle to win those rights and by their enjoyment when won. We see this clearly in the eighteenth century, which saw the birth, not only of modern civil rights, but also of modern national consciousness. (Sst. s. 24–25)

Trods det at vestlige medborgerfællesskaber var klassesdelte, havde de ifølge Marshall været i stand til at opbygge en fælles medborgerkultur. Det var den nationale enhedskultur, der havde givet disse samfund deres indre sammenhængskraft, og således som det var normen dengang, tolkede han denne kultur som værende et etnisk folkefællesskab.

En revisionistisk historiebevidsthed

Marshalls tilgang til medborgerskab blev imidlertid udfordret, så snart spørgsmålet om, hvordan et medborgerfællesskab også skal kunne fungere i et multikulturelt samfund, blev sat på den politiske dagsorden – det vil sige, når etniske minoritetsgrupper begyndte at gøre krav på at få anerkendt deres rettigheder som fuldgældige medborgere af dette fællesskab. Det begreb, hvis tolkning især blev stridens æble, var termen 'fællesskab' (community). I mange vestlige stats-

dannelser har dette ikke kun været et særdeles omdiskuteret spørgsmål gennem de seneste årtier – det har til tider ført en dybtgående konflikt og polarisering med sig. Det udgør følgende en af de afgørende udfordringer for en vestlig medborgerskabstænkning i dag.

Kampene har – sagt lidt forenklet – stået mellem to alternative tilgange til spørgsmålet om borgerskab i et multikulturelt samfund. Den første gør gældende, at et funktionsdueligt medborgerfællesskab kun vil kunne opretholdes, såfremt etniske/religiøse/kulturelle minoritetsgrupper lader sig kulturelt assimilere og dermed optages som dele af den etablerede nationale enhedskultur. De grupper stilles følgende over for et krav om, at de kun kan blive fuldgældige medborgere, såfremt de gennemfører en vidtgående bearbejdning af deres individuelle og kollektive identiteter, hvorimod medlemmerne af majoritetskulturen fortsat vil kunne fastholde deres hidtidige identiteter i en mere eller mindre ubearbejdet form.

Når der tænkes i de baner, kommer spørgsmålet om forvaltning af kulturarv til at stå centralt i den politiske debat. Det drejer sig om spørgsmål som: (i) Hvordan skal den foreliggende kulturarv defineres? (ii) Hvem sidder inde med definitionsmagten? (iii) Og har medborgere i et demokrati ret til selv at definere og udvælge deres kulturarv? I lande, hvor flygtninge/indvandrere presses til at lade sig kulturelt assimilere, udarbejdes der ofte en kanon, der udgør den statslige definition af den etnisk-nationale enhedskultur, og den bliver efterfølgende brugt som norm og ledetråd for undervisningen inden for uddannelsessystemet. I det tilfælde vil de tolkninger af det nationale fællesskab, der er blevet etableret og normsat i 1800-tallet, fortsat kunne bruges i dag.

Som et eksempel på, hvad der udgør alternativet hertil, vælger jeg den såkaldte Parekh Report *The Future of Multi-Ethnic Britain* (2000). Den er udarbejdet af en gruppe britiske fagfolk, der brugte deres faglige kunnen til at analysere og bearbejde et presserende samfundsproblem. De anerkender fuldt ud, at et funktionsdueligt medborgerfællesskab må basere sig på en fælleskultur, men deres tolkning af en sådan kultur går i en helt anden retning end den overleverede forestilling om en etnisk-national enhedskultur. Det blev formuleret på følgende måde:

Britain needs to be, certainly, 'One Nation' – but understood as a community of communities and a community of citizens, not a place of oppressive uniformity based on a single substantive culture. Cohesion in such a community derives from widespread commitment to certain core values, both between communities and within them: equality and fairness; dialogue and consultation; toleration, compromise and accommodation; recognition and respect for diversity; and – and by

no means least – determination to confront and eliminate racism and xenophobia.
(Parekh 2000 s. 56)

Hvordan kan nogle fagfolk mene, at det er muligt at etablere en ny form for medborgerfællesskab – et, der fremstår som et fællesskab af fællesskaber (a community of communities) – når andre hævder, at det slet ikke vil kunne fungere? En del af forklaringen går tilbage til, at de to grupper har en forskellig forståelse af, hvad et fællesskab er. Sagt ultrakort står kampen i disse år mellem en essentialistisk og en socialkonstruktivistisk forståelse af menneskers fællesskaber.

Den forståelse af fællesskab, der blev normsat samtidig med nationalismens fremkomst i 1800-tallet, antog, at et (etnisk) folk havde karakter af en biologisk-kulturel organisme med sin egen særlige identitet. Et folk blev set som et familie- og stammefællesskab med en kollektiv bevidsthed (det vil sige folkeånd), og det at tilhøre et folk var ikke noget, folk valgte, det var noget, folk var født ind i – altså et skæbnefællesskab snarere end et valgfællesskab.

Til forskel herfra opfatter de britiske fagfolk bag Parekh-rapporten et folk som et forestillet fællesskab (imagined community) – det vil sige noget, der lever og fungerer i kraft af de fællesskabsforestillinger, som dets medlemmer har og gør brug af. Disse forestillinger udgør det brændstof, der holder fællesskabet i live og giver det kraft, og de udgør dermed også det kit, der holder det sammen. For så vidt som at et medborgerfællesskab udgør et forestillet fællesskab, vil det følgelig også kunne bearbejdes, revideres og fornyes. Det kræver dog, at nye brugbare fællesskabsforestillinger er blevet opdyrket.

Fagfolkene bag *The Future of Multi-Ethnic Britain* peger samtidig på, at det ikke vil være tilstrækkeligt med at udmønte en ny fremtidsvision. Skal den kunne fremstå overbevisende og brugbar, må også de overleverede fortidstolkninger underkastes en vidtgående revision:

Re-evaluating the past (...) is a basic civic duty. Arguing with the past, like paying taxes, like observing the law, like queuing, like not playing music full blast when others will be disturbed, has suddenly become a vital part of being a member of society, an ordinary but important act of citizenship, a factor in establishing the idea of a home as a place you would like to belong. (Sst., s. 4)

En revision af velerablerede etnisk-nationale fortidstolkninger vil blive oplevet som en udtalt provokation af de medborgere, hos hvem de udgør en integreret del af deres identitetsdannelse. En sådan konflikt kan ikke undgås i et demokrati, men den vil kunne blive mindre tilspidset og fastlåst i den udstrækning,

at de stridende parter bestræber sig på at få afklaret, hvorfor deres modstandere tænker og handler, som de gør – det vil sige at de gør et ærligt forsøg på at forstå deres modstanderes historiebevidsthed.

Historisering og politisk dannelse

Den vigtigste opgave for et historiefag er ikke at være fortidsfortolkende, men at historisere og derigennem genere indsigt i menneske- og samfundslivets historicitet. Faget skal således i første række fremme vores forståelse af, at vi mennesker – og de samfund, hvori vi lever og virker – er historiefrembragte såvel som historiefrembringende. Det er netop det, historiefaget gør, hvis det som formål har at videreudvikle og kvalificere børn og unges historiebevidsthed.

Gælder det også, når vi sætter os for at historisere de overleverede og nuværende medborgerdiskurser? Ja, så afgjort! Selvom 'historiebevidsthed' primært er et deskriptiv-forklarende begreb – et, der begrebsligger et mennesskeligt eksistensvilkår – er der samtidig indbygget et ganske betydeligt kritisk-refleksivt potentiale i denne begrebsdannelse.

Når det gælder den naturretslige medborgerdiskurs, kan begrebets kritisk-refleksive potentiale komme til udfoldelse ved for eksempel at problematisere diskursens ahistoriske tilgang og tænkemåde. Når de amerikanske kolonister hævdede, at det var 'selvindlysende', at borgere havde et sæt 'umislige' borgerrettigheder, vil en historiebevidsthedsanalyse gøre gældende, at det på ingen måde var en selvindlysende sag. Tværtimod var disse kolonister i færd med at etablere en ny forståelse af medborgerskab, der brød med datidens politiske tænkemåder. Men kolonisterne så sig ikke i stand til at levere en adækvat legitimering af deres eget historiefrembringende og identitetsdannende projekt.

Når det gælder den evolutionære medborgerdiskurs, kan begrebets kritisk-refleksive potentiale for eksempel komme til udfoldelse gennem en problematisering af den forståelse af det nationale, der ofte ligger til grund for denne diskurs. T.H. Marshall var helt på det rene med, at den nationale tænkemåde var noget, der blev etableret fra slutningen af 1700-tallet, men var ikke villig til at drage de følgerigtige konsekvenser af det forhold, at den nationale diskurs har status af noget historiefrembragt. Tværtimod tenderede Marshall imod at 'naturalisere' det historiefrembragte – altså betragte den nationale tænkemåde som en indbygget del af den foreliggende samfundsorden. Men hvis en

national identitetstænkning er noget historie- og samfundsskab, vil det også være muligt at etablere nye og anderledes former for identitetstænkning, hvis viljen og resurserne er til stede.

Af de tre medborgerskabsdiskurser, der er behandlet, er det alene den revisionistiske, hvis grundlag ligner historiebevidsthedsteoriens. Begge hører teorihistorisk hjemme inden for rammerne af en socialkonstruktivistisk og narrativ antropologi og samfundsteori. Heraf følger, at når man fremlægger en (delvis) ny medborgerdiskurs, vil det samtidig udgøre et forsøg på at få etableret et nyt forestillet fællesskab i et bestemt samfund. Det vil derfor heller ikke være muligt at arbejde med medborgerskab uden at beskæftige sig med identitetspolitik. Men samtidig gøres det klart, at de fællesskaber, som vi mennesker indgår i, fastholder eller omformer, er noget, hvorom vi mennesker kan forhandle, hvis vi er villige til det.

Når vi i uddannelsessystemet arbejder med historiebevidsthed og medborgerskab, må vi således være helt på det rene med, at det i praksis ikke vil kunne ske på en identitetspolitisk neutral måde. Vi vil uvægerligt komme til at påvirke deltagernes identitetsdannelser – det vil sige, vi vil blive involveret i det at føre identitetspolitik. Såvel historie som samfundsfag er derfor politisk dannende fag.

Vejen frem må være, at vi grundigt overvejer og drøfter, hvilke former for identitetspolitik der er forenelige med det at leve i et demokrati. I et demokrati er det helt igennem legitimt at ville påvirke andres opfattelser gennem argumentation og diskussion, men det må samtidig ske på en demokratisk forsvarlig måde – det vil sige, ved at vi i praksis respekterer vores medborgers ret til selv at træffe deres egne identitets- og værdivalg. En af de mere ærødelige måder at skelne mellem en autoritær og en demokratisk identitetspolitik på er ved at pege på, at hvor fortalere for en autoritær identitetspolitik ikke vil respektere, at deres medborgere skal have en 'urørighedszone', vil fortalere for en demokratisk identitetspolitik kræve af sig selv, at de skal arbejde inden for en sådan selvpålagt begrænsning.

Litteraturliste

- Armitage, D. (2007). *The Declaration of Independence*. A Global History. Cambridge, Massachusetts.
- Ball, T. et al. (ed.) (1989). *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge.
- Bellamy, R. (2008). *Citizenship. A Very Short Introduction*. Oxford.

Europeisk transformasjon – utfordring for nasjonale selvbilder

John Erik Fossum

Innledning

Europa har gjennom århundrer gitt opphav til ulike visjoner, som har variert fra grandiose planer om europeisk enhet (mange svært destruktive) til hegning om nasjonalt mangfold. I skrivende stund er det stor usikkerhet om hva som vil skje med EU. EUs monetære union vakler, og med det er fremtiden for hele EU-prosjektet meget usikker.

Etableringen av en europeisk enhet gjennom EU må sies å være en moderniseringsorientert prosess, både i økonomisk og politisk forstand. Imidlertid synes dagens Europa å være fanget i en dyp konflikt om moderniseringens innhold og innretning, en konflikt som utspiller seg langs flere akser. På den ene siden er det en konflikt mellom politikk og økonomi og over hvem som skal (eller i det hele tatt kan) styre en stadig mer globalisert kapitalistisk økonomi. På den andre siden er det en konflikt mellom ulike kultursyn og om betingelser for flerkulturell sameksistens og toleranse (som ofte avleirer seg i en debatt om multikulturalisme). Her ser vi også sterke reaksjonære motkrefter. Ett av de grelleste utslagene (om vi i det hele tatt kan tilskrive uhyrligheten tankemessig status) er Anders Behring Breiviks såkalte manifest, som uttrykker ønsket om å skape et muslimfritt hvitt og kristent Europa.

EU representerer et forsøk på å skape «unity in diversity», det har aldri hatt som hensikt å avvikle Europas stater eller å avskaffe Europas mangfold. Ett av de sentrale spørsmålene som fortsatt er uavklart, er om EU må forstås som et bindende samarbeid mellom stater for å bevare disse eller som en drivkraft for europeisk enhet. Dagens EU avspeiler begge: Det fremstår som et bindende samarbeid forankret i både mellomstatlige og overnasjonale strukturer. Dette driver fram vertikale og horisontale prosesser som omformer – europeiserer – de eksisterende nasjonale strukturene.

Selv uten en slik overordnet avklaring om hva slags prosjekt EU er, må det sies å være et svært ambisiøst prosjekt fordi det har forpliktet seg til demokrati på overnasjonalt nivå. EU fremstår derfor som et gedigent politisk-demokratisk eksperiment der EUs medlemsstater transformeres i takt med dynamikken i

Jensen, B.E. (2005). «Om at føre identitetspolitikk i et demokrati – en problemudredning», i Korsgaard, O. (ed.). *Medborgerskab, identitet og demokratisk dannelse*. København, s. 65–86.

Jensen, B.E. (2008). *Kulturarv – et identitetspolitisk konfliktfelt*. København.

Jensen, B.E. (2011). «At handle i tid og rum. Et socialkonstruktivistisk historiebegreb». [Dansk] *Historisk Tidsskrift*, bd. 111, s. 197–223.

Jensen, B.E. (2011). «Re-imagining a People: Towards a Theory of Peoplehood as Social Imaginary», i Böss, M. (ed.). *Narrating Peoplehood amidst Diversity. Historical and Theoretical Perspectives*. Aarhus, s. 25–39.

Jensen, B.E. (2012). «Historiebevidsthed – en nøgle til at forstå og forklare historisk-sociale processer», i Eliasson, P. et al. (ed.). *Historiedidaktik i Norden*, bd. 9, s. 14–34.

Marshall, T.H. et al. (1992). *Citizenship and Social Class*. London.

Morgan, E.S. (1988). *Inventing the People. The Rise of Popular Sovereignty in England and America*. New York.

Parekh, B. (ed.). (2000). *The Future of Multi-Ethnic Britain*. London.

Wills, G. (1992). *Lincoln at Gettysburg. The Words That Remade America*. New York.